

УДК 711.4(477.84)

**Ольга Пламеницька**

*кандидат архітектури, доцент НАОМА*

## **Деякі аспекти хронології та типології Бережанського замку в контексті формування урбаністичної системи міста\***

**Анотація.** Статтю присвячено проблемі будівельної історії замку в м. Бережани. Розглядаються архітектурні та фортифікаційні особливості, які дозволяють вважати роботи, проведені гетьманом Миколою Сенявським у 1540-ті роки, реконструкцією попереднього замку. Вони полягали у розбудові середньовічного укріплення і спорудженні башти-пунтоне та двох бастей. Урбаністична структура Бережан розглядається як реалізація ренесансної концепції “*citta ideale*”, розробленої італійським архітектором П'єтро Катанео в 1550-ті роки.

**Ключові слова:** фортифікація, урбаністика, Ренесанс, *citta ideale*, Микола Сенявський, замок, бастея, пунтоне.

1530 року шляхетний Миколай з Синяви Хоренжич, згодом відомий як Микола Сенявський, воєвода руський та великий гетьман коронний, отримав від польського короля Зигмунта I за вірну службу право “закласти й залюднити місто” на місці власного маєтку Бережани [1]. Відтоді поселення Бережани отримало статус міста на німецькому (магдебурзькому) праві зі скасуванням діючого в ньому на той час права польського і руського.

За загальноприйнятою версією на початку 1540-х рр. коштом Миколая Сенявського в Бережанах постав замок, будівництво якого тривало близько 20 років. Дату завершення будівництва — 1554 рік — підтверджує польський напис на білокам'яній плиті, вмурованій над в'їзною брамою головного південного фасаду [2].

Історію Бережанського замку здебільшого вивчають, починаючи від будівельного періоду М. Сенявського. Спроби скласти уявлення про його попередній стан нечисленні і мають характер наукових здогадок і реконструкцій; вони належать М. Мачішевському та М. Бевзу [3]. Втім, ще О. Чоловський зауважив, що попри різноманітні пізніші прибудови і ушкодження, замок зберіг “багато ремінісценцій середньовічної фортифікаційної системи, репрезентованих у незвично товстих мурах, формах потужних башт, високих стінах та первісній структурі бійниць” [4]. На

\* Статтю написано 1989 року в рамках проекту “Фортиці і замки України: енциклопедичний довідник”, започаткованого видавництвом “Українська Радянська Енциклопедія” і припиненого 1991 р. в зв'язку зі зміною політичних і економічних умов. У рамках цього проекту автором було підготовлено статті про близько 60 замків, фортець і оборонних храмів Поділля. Доля переданих до редакції рукописів невідома. Статтю доповнено автором 2011 року.



Іл. 1. Бережани. Вигляд зі сходу. Літографія Т. Зиховича. ХІХ ст.  
Замок показано стрілкою

жаль, до сьогодні в замку не проводились археологічні дослідження, які могли би дати відповідь на питання витоків його оригінальної оборонної концепції. В сучасних роботах про Бережанський замок, які мають в основному історіографічний характер і декларують важливість його збереження як “місцевої візитної картки” [5], основна увага приділяється історії перебудов, руйнацій і малорезультативних реставраційних і відновлювальних робіт.

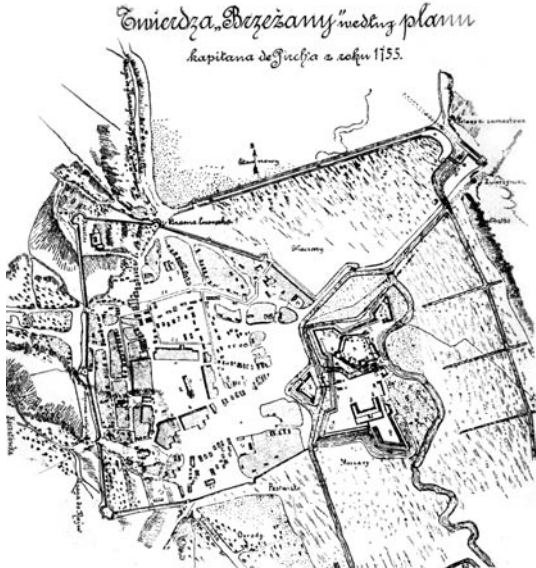
Пропонована розвідка присвячена проблемі початкової будівельної історії замку та його ролі у формуванні ренесансової урбаністичної структури міста.

Місцерозташування замку в структурі мальовничого містечка Бережан, що розкинулось на пограниччі північного Поділля, Галичини й південної Волині, є нетиповим для подільських поселень, в яких замки завжди посідали узвишшя та миси над долинами і заплавами річок. У місцевості, оточеній кількома пагорбами, що домінували над Бережанами, замок постав у найнижчому місці — на багнистому острівному терені між двома рукавами р. Золотої Липи, на схід від міста (іл. 1). Очевидно, природна топографія заболоченого терену, доступ до якого був відкритий тільки з боку міста, привабив фортифікаторів, які поставили споруду для контролю дороги до міста зі сходу. Отже, фортифікаційна концепція замку була побудована не на притаманному Поділлю принципі — домінування над містом і околицями, а радше на “волинському” принципі — низинного укріплення в оточенні водних заболочених перешкод. Умови будівництва були доволі складними, але інженерне завдання зведення потужної споруди на підтоплюваній місцевості було вирішено досконало. З огляду на специфіку терену, зусібіч оточеного водою, підмурки і товсті мурі пивниць замку було поставлено на величезній кількості дубових паль та розвантажувальних арках. Дерев’яні субструкції було досліджено Г. Логвином 1959 року: дубові перев’язи у формі брусів, обтесаних на чотири канти з фасками, було укладено через 0,65 м [6]. Можна також додати, що

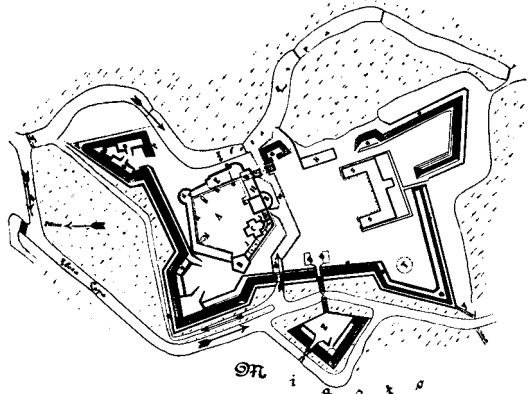
“волинський” принцип низинного розміщення замків хронологічно тяжіє до князівських часів: тут доречно навести приклад волинських веж-стовпів [7]. Відтак до системи оборони увійшли два величезні стави (Лапшинський і Адамівський), розташовані на північ та на південь від міста. Ширина водних заболочених територій (близько 800 м) перевищувала далекобійність гармат (500–700 м), тож проблема захисту замку з цих боків зводилась до потовщення мурів [8]. Периметр міських укріплень, що складався з валів та ровів з чотирма надбрамними та шістьма бойовими баштами (до нашого часу не збереглися), мав трапецієподібну форму; меншу основу трапеції утворював замок (іл. 2).

Бережанський замок належить до типу оборонних споруд, які завдяки хронологічній багатозаровості поєднали риси типово середньовічного укріплення, ренесансового замку-резиденції та фортифікації новочасної бастионної системи. Останні, на жаль, відомі за нечисленими архівними планами та ледь помітними топографічними залишками (іл. 3).

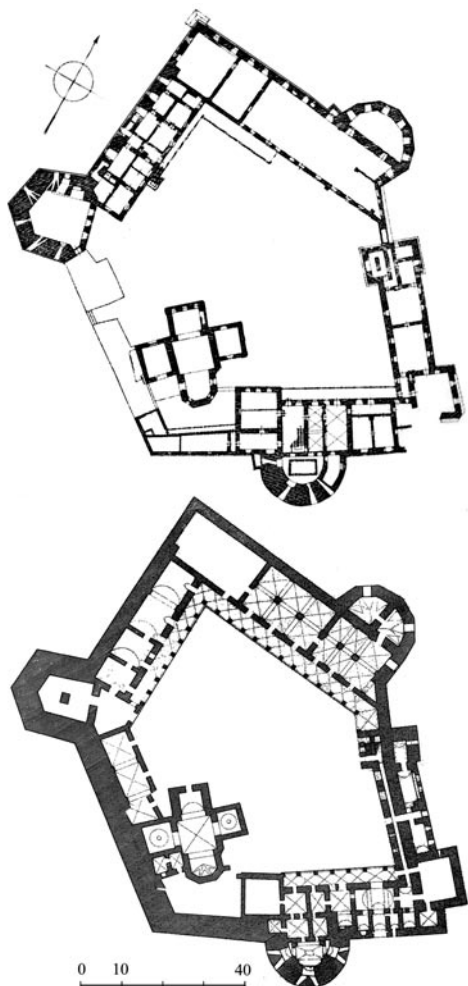
План замку з типологічної точки зору має небагато аналогів (іл. 4). У ньому поєднано п'ятикутний абрис мурів з умовно вписаним в ньо-



Іл. 2. Фортеця Бережани за планом капітана де Пірха. 1755



Іл. 3. План Бережанського замку, складений капітаном де Пірхом. 1755



Іл. 4. Бережани. Замок. Плани I та II ярусів.  
Обміри Політехніки Варшавської. 1925.  
Архів Інституту мистецтв польської  
Академії наук, № 170278

го трикутником, утвореним баштами; два кути трикутника і п'ятикутника співпадають. Структура по-своєму красива, але чи утворилася вона випадково, чи постала за зарані продуманим планом — невідомо. Три масивні триярусні башти — на середині південного оборонного муру та на західному та північно-східному рогах — утворюють два “наріжники”, наслідуючи типовий “подільський” фортифікаційний прийом. Башти різні за типологією: південна напівкругла, бастейового типу, фланкує в'їзну браму (іл. 5); північно-східна гранчаста, у формі половини дванадцятигранника, має аналогічну бастейову структуру; розміщена на зламі оборонного муру західна п'ятигранна репрезентує архаїчний тип пунтоне з тупим висхідним кутом і центральним стовпом. Четверта невеличка південно-східна башта — прямокутна, зі збереженою архаїчною північною бійницею, концептуально не вписується у структуру п'ятикутника з “наріжниками”. Якщо три масивні башти будувалися з урахуванням змін у військовій техніці й призначалися для опору артилерії (стіни в нижніх ярусах мають товщину близько 5,5–6,0 м), то південно-

східна прямокутна башта тяжіє до попереднього етапу.

Специфічною є типологія бійниць I ярусу південної напівкруглої башти: вони мають спільну велику склепінчасту камеру і два бойових отво-



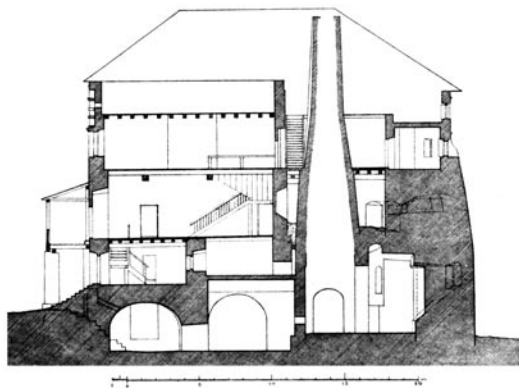
Іл. 5. Бережанський замок. Південний фасад. Фото близько 1914

ри, скеровані в різні боки під кутом близько  $60^\circ$  (іл. 6). В інших баштах аналогічні бійниці було згодом перероблено на вікна. У південній башті зберігся на висоту трьох поверхів величезний комин, що має в перетині  $3,5 \times 6,5$  м і спирається на чотири відкриті арки (іл. 7). Він призначався не лише для обігріву, а й для виходу порохових газів. У п'ятигранній башті-пунтоне (колишній зброярні) зберігся центральний, прямокутний в плані мурований стовп, на який спиралися балкові перекриття ярусів (див. іл. 4); аналогічні стовпи було влаштовано у баштах-пунтоне в замках Кам'янець-Подільського, Меджибожа, Старого Олексинця.

В'їзна брама з герсою, від якої збереглися пази, знаходиться на південному фасаді, в оборонному мурі, на схід від напівкруглої башти. За середньовічним принципом вона поєднувала широкую проїзну арку та розташовану поряд хвіртку, які ззовні було оздоблено різьбленими білокам'яними порталами (іл. 8, див. іл. 5). Перед брамою був звідний міст. Розміщення брами в товщі оборонного мурі, а не у надбрамній башті, промовляє про старший її вік та демонструє зв'язок з



Іл. 6. Бійниця I ярусу напівкруглої південної башти. Фото Є. Пламеницької. 1960



Іл. 7. Південна напівкругла башта.  
Переріз. Обміри Політехніки Варшавської. —  
Архів Інституту мистецтв польської  
Академії наук, № 170280



давньою традицією маскування в'їзду до замку. Оборонні мури з півдня та південного заходу мають товщину 5,0–6,5 м, з інших боків — 2,5–4,0 м.

Архітектура замку несе відбиток стилю Ренесанс, пануючого на час проведення робіт М. Сенявським. Найбільш характерними елементами цього періоду є високий аттик південного корпусу з аркадовим фризом та ключоподібними бійницями в ньому, білокам'яні різьблені облямуння вікон та порталів в'їзної брами (див. іл. 5), архітектурне оздоблення замкового Троїцького костюлу. Від аркадових галерей, прибудованих по периметру житлових корпусів під час реконструкції замку 1619–1626 рр., збереглися лише сліди склепінь на стінах та консолі, на які спиралися гурти. Типово ренесансовий прийом влаштування галерей по периметру замкового двору споріднював Березанський замок з Краківським Вавелем, в яко-

Іл. 8. Березани.  
Південний фасад замку.  
Брама і хвіртка. Фото  
Є. Пламеницької.  
1960

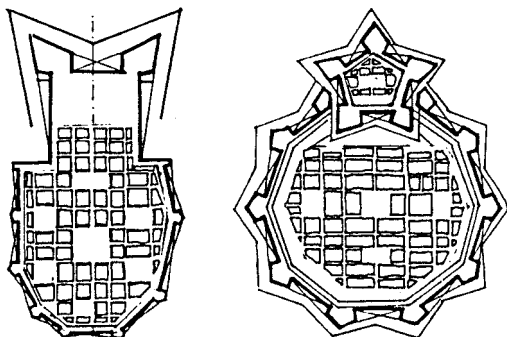
му аркадові галереї заввишки на три яруси було прибудовано в першій половині XVI ст. італійським майстром Франческом Флорентійцем. За дослідженнями Г. Логвина галереї були двоярусними, з колонами тосканського та іонійського ордеру; крок колон становив 4 м. Прибудову галерей дослідник пов'язує не з італійською, а з давньоруською традицією будівництва в житлових спорудах ганків та опасань [9].

Замковий Троїцький костюл, що став родовою усипальнею Сенявських, має вигляд рівнораменного хреста, позбавленого геометричної чіткості через пізнішу добудову ренесансових за стилістикою північно-західного, південно-західного та північно-східного рамен. Гранчастий пресбітеріум з сакристією, на відміну від ренесансово-барокової нави та бічних каплиць, збудований на першому будівельному етапі в готичних формах, зі стрілчастими хрестовими ребристими склепіннями. Під час досліджень і реставрації костюлу в 1876–1878 рр. було виявлено чотири підземні приміщення — під пресбітеріумом, сакристією та бічними каплицями. Найдавнішим виявилось приміщення заввишки близько 4 м під давнім пресбітеріумом, стрілчасте склепіння якого відкрили на глибині 1,5 м. За легендою під сходинками головного вітваря костюлу є залізні двері з написом: “Fundusz dla podupadłej Polski” (“Фундуш для зубожілої Польщі”) [10].

Будівничий замок Сенявського невідомий. О. Чоловський припускав, що ним був італієць [11]. Ренесансовий декор замку привів Ю. Нельговського до аналогічного припущення з конкретизацією причетності до зведення споруди італійців із ломбардійського міста Комо [12]. Дослідники висловлюють різні, часом протилежні точки зору щодо будівництва М. Сенявським замку — від початкового спорудження земляних валів на зразок давніх “городів” [13] (в чому обґрунтовано сумнівається В. Бевз [14]), до спорудження резиденціонального замку на засадах “різностильової високомистецької еkleктики, що створювала естетичну гармонію” [15], що викликає не менш обґрунтовані сумніви.

Вибір Миколою Сенявським місця для замку зумовила, як ми вважаємо, не лише топографія місцевості між двома рукавами р.Золотої Липи, а й наявність попереднього мурованого укріплення: архітектурні особливості замку дають підстави для такого припущення. Тогочасні фортифікатори були ошадливі і, як правило, використовували попередні фортифікації, пристосовуючи їх до нових умов оборони.

Розвиток Бережан за Миколи Сенявського відбувався на засадах Ренесансу. На наш погляд, розпланувальна схема міста свідчить про неабиякий вплив на формування його урбаністичної структури ренесансної концепції “ідеального міста” (“*citta ideale*”). Концепцію, розроблену італійським архітектором П'єтро Катанео [16], характеризує ренесансне трактування середньовічного феномену “міста в мурах” (іл. 9). Вплив концепції Катанео на тогочасну урбаністику та фортецебудування був величезним, а тісні зв'язки магнатів Королівства Польського з італійськими культурними колами спричинили особливий пієтет поляків до місто-

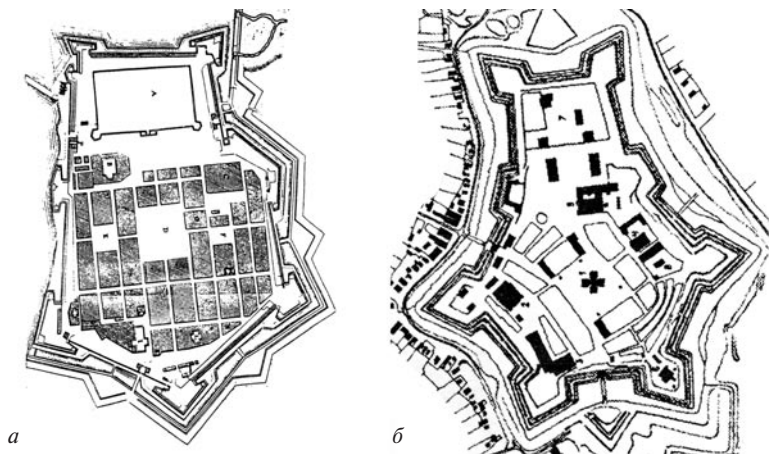


Іл. 9. Схеми “ідеального міста”  
П’єтро Катанео. За Т. Зарембською

будування й архітектури італійського Ренесансу. Ступінь впливу моделі “ідеального міста” на урбаністику Польщі демонструє місто Замош [17], взірцем для якого послужила модель Катанео і яке, в свою чергу, стало взірцевим містом для широкого кола польських та західноукраїнських міст.

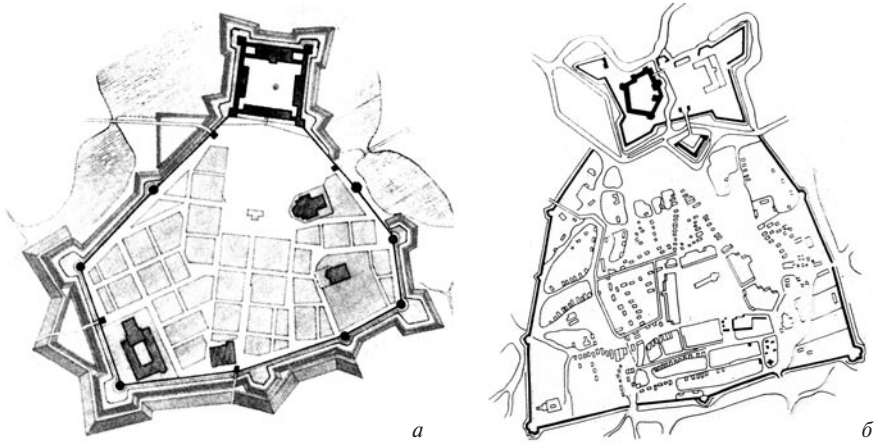
Неможливо не помітити концептуальну подібність до Замоша розпланувальних схем міст-

фортець Жовкви (класичного зразка “ідеального міста” на українських теренах), Бродів, Станіслава (іл. 10). На наш погляд, до цієї групи міст можна з упевненістю зарахувати й Бережани (іл. 11). Втім, розглядаючи розпланувальну схему “замок — місто”, не можна не помітити також, що замкові структури Замоша, Станіслава і Жовкви по відношенню до розпланувальних схем цих міст (і зокрема ринкових площ) займають симетрично-осьову позицію. Це стосується також бастионної частини Бережанського замку (див. іл. 3), яка формувалась у XVII–XVIII ст., виходячи з розпланувальної схеми вже існуючого ренесансового міста. В цій схемі мурованому замку, однак, не знаходиться місця: він зміщений від голов-



Іл. 10. Схеми планів міст Замоша (а) і Станіслава (б). 1770-ті роки





Лл. 11. Схеми планів міст Жовкви (а) і Бережан (б). 1770-ті роки

ної розпланувальної осі, на якій лежить ринкова площа, і не утворює з ренесансовою міською структурою інтегрального цілого. Напрямки його мурів не узгоджуються з напрямками основних осей міської структури. Це є свідченням того, що замок є структурою давнішого походження.

В шеругу українських замків Бережанський замок займає проміжну позицію між суто бойовими замками (здебільшого поширеними на Поділлі) і ренесансними замками-резиденціями, більш характерними для Галичини. Якщо архітектурна концепція ренесансових замків середини XVI ст. ґрунтується на засадах регулярності, підпорядковуючись концепції “*citta ideale*” (чому підтвердженням є зокрема Жовква та Збараж), Бережанський замок за первісним задумом не належав до регулярних структур. Поява такого укріплення в середині XVI століття була б анахронізмом, якщо тільки не існувало якихось обставин, які спричинили нерегулярність плану, різну товщину мурів, різну типологію башт, специфічне розташування впритул до муру замкового косячу. Наразі такою причиною ми вважаємо існування в основі замку давнішого, середньовічного ядра, яке було поглинуте при його ґрунтовній реконструкції. Втім, ренесансова реконструкція мала “косметичний” ефект і не змінила засадничої середньовічної схеми укріплення. Ренесансові мотиви декору, зокрема розвинений аттик південного фасаду, а також оздоблення в’їзної брами виглядають як декорация, яка частково приховала масивну середньовічну споруду. Їх характеризує асиметричність, несумісна з класичними засадами Ренесансу.

Абрис плану мурованого замку — неправильний п’ятикутник — в поєднанні з архаїчною системою розміщення башт на флангах кутів укріплення (цей прийом називається “ангулом” або “наріжником” [18]),

різноманітність оборонних елементів, численні сліди перебудов, відхилення від геометрично правильних форм, непаралельність мурів та різна їхня товщина засвідчують, що основу замку Сенявського становив давніший середньовічний замок. У плані Бережанського замку двічі застосовано тип “наріжника” — сформованого оборонними мурами кута, фланкованого баштами або напівбаштами. Такий тип вирішення напільного боку укріплення, характерний для Поділля, зустрічаємо в середньовічних замках Бучача, Терембвлі, Сидорова, Язлівця [19]. Отже, неправильний п’ятикутний плану міг походити з попереднього будівельного етапу.

За нашою другою версією первісний замок міг бути прямокутним у плані з квадратовими баштами; фрагментарно збережені укріплення попереднього етапу сформували південно-східну частину замку, а північний наріжник постав в 1540-і рр. внаслідок робіт М. Сенявського. На користь цього припущення свідчить характер примикання до оборонних мурів північно-східної башти, яка отримала асиметричну форму. За натурними спостереженнями Г. Логвина 1959 р. у шестикутній башті білокам’яні різьблені облямування вікон вставлено пізніше на місце бійниць попереднього будівельного етапу [20]. Хоча південний мур головного фасаду ззовні перев’язаний з напівкруглою баштою, не можна виключати, що фасадна площа становить облицювання первісного муру, як це простежується на головному фасаді, в місці руйнації стіни біля в’їзної брами (див. іл. 8). М. Мачішевський повідомляє про існування первісної головної брами на західному фасаді замку, поряд з замковим костьолом; нині існуючу браму він вважає бічною [21]. Нарешті, замковий костьол (каплиця Сенявських), нетрадиційно орієнтований пресбітеріумом на південь, має виразну готичну основу. Це дало підстави Я. Брилю стверджувати, що “вівтар з сакристією, випередивши на якийсь час будівництво нави та замку, є первісною замковою каплицею, коли житло власників Бережан було дерев’яним, оточеним земляними валами” [22].

Кілька авторів повторюють інформацію про формування замку протягом двох будівельних етапів, вважаючи першим етапом 1540-ті рр. Зокрема М. Мачішевський стверджує, що до XVII ст. кам’яною була лише південно-західна частина замку з південним муром (в якому розміщувалася в’їзна брама), напівкруглою баштою, південно-західним муром, західною п’ятикутною баштою та замковим костьолом, а решта замку була дерев’яною. Цей висновок він робить з того, що за архівними джерелами після смерті М. Сенявського 1569 р. замок успадкували його сини Єронім та Ян: південно-східна мурована частина замку дісталася Єроніму, а північно-західна дерев’яна — Яну [23]. Втім, цілком очевидно, що характеристики “мурований” та “дерев’яний” не могли відноситися до оборонної системи замку, як вважають деякі дослідники [24]. Сини М. Сенявського ділили не мури й башти, а забудову двору, де на той час існував мурований палац при в’їзній брамі з південного сходу та, очевидно, дерев’яні будівлі з протилежного боку. Через це того самого року Ян Сенявський змушував при північному оборонному мурі палац.

На нашу думку, будівництво в XVI ст. напівдерев'яного замку суперечить загальному контексту розвитку архітектури (активне поширення стилю Ренесанс) та фортифікації: вдосконалення засобів штурму фортець спричинило повсюдне використання бастей та башт-пунтоне — прототипів бастіонів, які в XVI ст. вже з'явилися в Італії і набули масового поширення на початку наступного XVII ст. У цей самий час у Кам'янці-Подільському внаслідок масштабної реконструкції замку постали дві потужні башти-пунтоне, надійно датовані 1542 та 1544 роками за збереженою в натурі інскрипцією та архівним описом [25]. Башти-пунтоне за дослідженнями авторки будували на Поділлі з кінця XV століття [26], а напівкруглі башти бастейового типу, аналогічні бережанським, з'явилися, як вважає Ю. Нельговський, у Язловецькому та Сидорівському замках на Поділлі в другій половині XVI ст. [27].

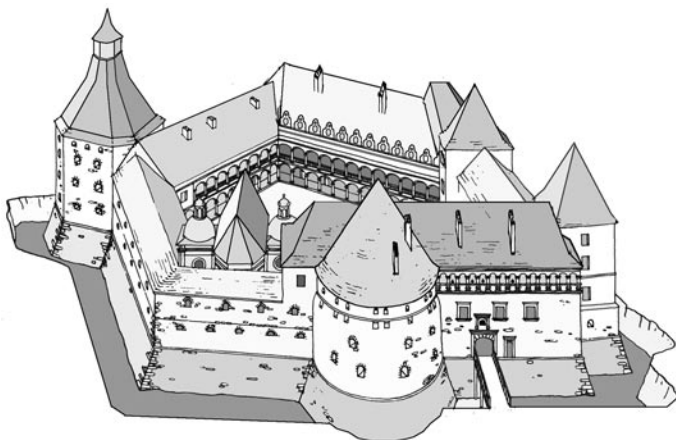
Аналізуючи архівні джерела 1570 р., в яких згадується “замок та пригородок”, М. Бевз висловлює думку, що наявність “пригородку” (як здебільшого типового архаїчного сателіта замку) свідчить про існування попереднього укріплення — “города” — і зазначає, що ця назва має доволі глибоку хронологію [28]. Польський дослідник К. Кушньєж пропонує свою версію розпланувальної структури Бережанського замку першого будівельного етапу [29], втім, на наш погляд, вона має надто мало спільного зі збереженим замком, щоби припускати можливість її цілковитого знищення (це доволі легко підтвердять або спростують археологічні дослідження).

У XVI ст. Бережанський замок згадували в числі найпотужніших і найбагатших магнатських резиденцій України. Грунтовна реконструкція замкових фортифікацій відбулася наприкінці XVII ст.: навколо мурованого замку було збудовано систему бастіонних укріплень староголландської системи. Внаслідок цього площа замку збільшилась майже в шість разів. Деякі дослідники датують ці роботи 1619–1626 рр., приписуючи розробку схеми фортифікацій Г.-Л. де Боплану [30]. Втім, це спростовує опис замку, зроблений 1672 р. Ульріхом фон Вердумом, з якого випливає, що під час відвідання ним Бережан роботи над бастіонними фортифікаціями ще тривали. “Замок збудований великим квадратом з кам'яних плит, — писав Вердум, — має три поверхи. На кожному поверсі багато гарних кімнат, на третьому ж навколо подвір'я йде ажурна галерея з гарними колонами, дуже добре виконана з сірого каменю. Пан коронний хорунжий наказав, крім того, ще більше прикрашати цей замок і ремонтувати. В одному з кутів замкового подвір'я стоїть гарна замкова каплиця. У ній є пречудові мармурові гробниці із статуями натуральної величини... Вся ця будівля, зокрема зовнішні мури замку, дуже міцна й товста, але з багатьма великими вікнами. Замок разом з просторим підзамчем оточує широкий рів і земляні вали у формі видовженого чотирикутника, закладені за теперішніми правилами. Над ними ще щоденно працюють” [31]. Завдяки неприступності Бережанського замку 1675 р. турецько-татарська армія під проводом Ібрагіма Шишмана, знищивши місто, на штурм замку не

наважилася. Наступного року Ібрагім Шайтан здобув усі надністрянські замки, крім Бережан. Сейм 1676 р. висловив М. Сенявському подяку за те, що бережанська фортеця заступила дорогу кривавій навалі.

Розпланувальна і архітектурно-просторова структура Бережанського замку, його органічний зв'язок з природним оточенням, застосування архаїчних фортифікаційних прийомів та відсутність притаманної італійським ренесансовим фортецям регулярності свідчить про спадкоємний зв'язок фортифікаційної концепції замку з місцевими традиціями. Можливо, італійці брали участь у реконструкції первісного укріплення, яку дослідники, послуговуючись пам'ятною плитою з датуванням, визначили як перший етап. Подібні ототожнення перебудов давніх фортифікацій з будівництвом, що супроводжувалися пам'ятними написами, відомі й на інших замках, власники яких у такий спосіб намагалися всіляко приблизити свій внесок у фортифікаційне будівництво.

Таким чином, М. Сенявський в 1540-ті роки лише реконструював і розбудував напівзруйнований первісний замок, застосувавши новий архітектурний стиль і прогресивну фортифікаційну концепцію (іл. 12). Якщо ж вважати замок Сенявського результатом першого будівельного етапу, тоді готичні елементи каплиці, подвійні бійниці п'ятикутної башти-пунтоне, пізніше перероблені на ренесансові вікна, та інші оборонні елементи не знаходять пояснення. Якщо ж результатом будівництва Сенявського вважати південно-східну частину замку з квадратною баштою та готичну частину костюлу, то треба визнати, що замку він не добудував, хоч і залишив помпезний пам'ятний напис, а ренесансовий етап є результатом робіт його спадкоємців. Відтак найвірогіднішою вва-



Іл. 12. Бережанський замок у другій половині XVII ст.  
Реконструкція О. Пламеницької

жаємо версію щодо перебудови М. Сенявським попереднього середньовічного замку. З'ясування особливостей його архітектури залишається найцікавішим питанням для майбутніх дослідників.

1. Привілей короля Сигизмунда I місту Бережани 1530 року // Бережани. 1375 — 2000. Збірник статей та матеріалів. — Бережани, 2000. — С. 8.
2. “Ясновельможний пан Микола Сенявський, генерал-воєвода земель руських, гетьман польський, галицький, коломиїський і т. ін. староста побудував цей замок з тесаного каменю власним коштом у славу всемілостивого Бога і для захисту вірних християн 1554 року”. Оригінальний текст написано латинською мовою (Aftanazi R. Materiały do dziejów rezydencji. — Т. VII A. Dawne województwo Ruskie: Ziemia Halicka i Lwowska. — Warszawa, 1990. — S.268), переклад — за О. Чоловським (Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej. — Lwów, 1892. — S. 7).
3. *Maciszewski M.* Brzeżany w czasach Rzeczypospolitej Polskiej. Monografia historyczna. — Brody, 1910; *Бевз М.* Причинки до ранньосередньовічної історії Бережанського замку // Пам'ятки України: Історія та культура. — 2006. — № 1–2. — С. 46–51.
4. *Czołowski A., Janusz B.* Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego. — Tarnopol, 1926. — S. 60.
5. *Парацїї В.* Бережанський замок // Бережани / Галицька брама. — 2002. — № 7–9. — С. 12.
6. *Pannopom П.А.* Военное зодчество Западно-русских земель X — XIV вв. — Ленинград: Наука, 1967 — С. 30–71; *Maciszewski M.* Op. cit. — S. 27; Логвин Г.Н. Замок в Бережанах. Машинопис (30 стор.) 1959 р. в особистому архіві автора. — С. 7. (Праця не опублікована).
7. *Pannopom П.А.* Волянские башни // Материалы и исследования по археологии древнерусских городов. Том II. Крепостные сооружения Древней Руси / Материалы и исследования по археологии СССР. — № 31. — Москва, 1952. — С. 202–223.
8. *Парацїї В.* Зовнішня лінія укріплень Бережанського замку XVII–XIII ст.: планіграфічна структура та західноєвропейські аналоги // Бережани 1375 — 2000. Збірник статей та матеріалів. — Бережани, 2000. — С. 32.
9. *Логвин Г.Н.* Вказ. праця. — С. 7.
10. *Czernecki J.* Brzeżany. Pamiątki i wspomnienia. Lwów, 1905. — S. 7; *Piotrowski J.* Podziemia kaplicy zamkowej w Brzeżanach // Wiadomości konserwatorskie, 1924. — S. 13, 17.
11. *Czołowski A., Janusz B.* Op. cit. — S. 60.
12. Нельговский Ю. А. Некоторые особенности замков Подольских земель Украины // Архитектурное наследство, Вып. 27. — Москва: Стройиздат, 1979. — С. 94.
13. *Maciszewski M.* Op. cit. — S. 16.
14. *Бевз М.* Вказ. праця. — С. 49.
15. *Парацїї В.* Бережанський замок. — С. 12.
16. *Zarębska T.* Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku. — Warszawa: PWN, 1971. — S. 107–111.
17. *Kowalczyk J.* Zamość. Citta ideale in Polonia. — Ossolineum — PAN, 1994. — S. 17–19.
18. *Guerquin B.* Zamek Jazłowiecki // Studia i materiały do teorii architektury i urbanistyki. — Warszawa: PWN, 1960. — S. 149.
19. Op. cit. — S. 136–146.
20. *Логвин Г.Н.* Вказ. праця. — С. 11.
21. *Maciszewski M.* Op. cit. — S. 33.
22. *Bryl J.* Kościół zamkowy w Brzeżanach i jego pomniki // Przegląd powszechny. — Kraków, 1896. — Т. 52. — S. 377.
23. *Maciszewski M.* Op. cit. — S. 27.

24. *Нельговський Ю.А.* Вказ. праця. — С. 94; *Дослідження Л. Горницької, М. Гайди* (архів інституту “Укрзахідпроектреставрація”, №№ Т-28-3, Т-28-9, Т-28-10.
25. *Пламеницька О.* Кам’янець-Подільський. — К.: Абрис, 2004. — С. 137–140.
26. *Пламеницька О.* Замок в Сутковцях // *Архитектурное наследство.* — № 39. — Москва, 1992. — С. 148–155.
27. *Нельговський Ю.А.* Вказ. праця. — С. 91, 95.
28. *Бевз М.* Вказ. праця. — С. 47–48.
29. *Kuśnierz K.* Zarys rozwoju przestrzennego Brzeżan w XVI I XVII wieku // *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury.* — Т. XVII. — Warszawa, 1983. — S. 99–106.
30. *Дослідження Л. Горницької, М. Гайди* (див. прим. 24).
31. *Вердум Ульріх фон.* Щоденник подорожі, яку я здійснив через Королівство Польське... у роки 1670, 1671, 1672 // *Жовтень.* — № 10. — Львів, 1983. — С. 96–97.

### НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ХРОНОЛОГИИ И ТИПОЛОГИИ БЕРЕЖАНСКОГО ЗАМКА В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ УРБАНИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ГОРОДА

*Ольга Пламеницька*

**Анотация.** Стаття посвящена проблеме строительной истории замка в г. Березянах. Рассмотрены архитектурные и градостроительные особенности, которые позволяют считать работы, проведенные гетманом Николаем Сенявским в 1540-е гг., реконструкцией предшествующего замка. Она состояла в расширении средневекового укрепления и сооружении башни-пунтоне и двух бастей. Урбанистическая структура Березяна рассматривается как реализация ренессансной концепции “citta ideale”, разработанной итальянским архитектором Пьетро Катанео в 1550-е годы.

**Ключевые слова:** фортификация, урбанистика, Ренессанс, citta ideale, Николай Сенявский, замок, бастея, пунтоне

### SOME ASPECTS OF CHRONOLOGY AND TYPOLOGY OF THE BEREZHANY CASTLE IN THE CONTEXT OF FORMING A CITY'S URBAN SYSTEM

*Olga Plamenytska*

**Annotation.** The article is dedicated to the problem of building history of the castle in Berezhany. It views architectural and fortification particularities, which allow us to consider the works, conducted by hetman Mykola Sieniawski in 1540s as a reconstruction of the former castle. It consisted in expanding the medieval fortification and building a puntone-tower and two bastides. The urban structure of Berezhany is viewed as a realization of the Renaissance concept “citta ideale”, developed by the Italian architect Pietro Cataneo in 1550s.

**Keywords:** fortification, urbanism, Renaissance, citta ideale, Mykola Sieniawski, castle, bastide, puntone.